

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 56., BR. 4., 121. – 160., ZAGREB, listopad 2009.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

**U SPOMEN
DALIBOR BROZOVIĆ
(1927. – 2009.)**

Na pragu ovoga žarkog ljeta ostavio nas je zauvijek Dalibor Brozović. Rođen je 28. srpnja 1927. u Sarajevu, a preminuo je 19. lipnja 2009. u Zagrebu. Osnovnu je školu pohađao u Zenici, gimnaziju u Visokom, Sarajevu i Zagrebu. Hrvatski i sve što je išlo s tim studirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i diplomirao godine 1952. Svoj nastavni rad započeo je kao asistent na Akademiji za kazališnu umjetnost u Zagrebu (1952. – 1953.), a nastavio ga je kao lektor i predavač na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani (1953. – 1956.). Godine 1956. zaposlio se kao asistent na Filozofskom fakultetu u Zadru. Godine 1957. doktorirao je vrlo zapaženom dijalektološkom disertacijom na Sveučilištu u Zagrebu. Kao sveučilišni nastavnik i kao pisac razvio je i izgradio svoj znanstveni stas do svjetskoga formata prošavši sav niz znanstveno-nastavnih zvanja na Filozofskom fakultetu u Zadru. Uz sada već također neprežaljenoga Žarka Muljačića on je novoosnovani

Filozofski fakultet u Zadru podigao na međunarodno priznatu vrhunsku razinu. U više je navrata kroz dulje vrijeme predavao i na inozemnim sveučilištima. A sudjelovao je i na brojnim međunarodnim i domaćim kongresima i drugim skupovima. U Hrvatsku (Jugoslavensku) akademiju znanosti i umjetnosti izabran je 1977. kao izvanredni i 1986. kao redoviti član. Bio je i dopisni član Makedonske akademije nauka i umjetnosti te redoviti član Međunarodne znanstvene akademije Comenius (København – Uppsala – San Marino) i Europske akademije. Vrlo je živo sudjelovao u svjetskom znanstvenom životu i time stekao velik međunarodni ugled. U vrijeme demokratskih promjena i stvaranja neovisne Republike Hrvatske dao je zapažen prinos političkome životu. Godine 1990. prešao je iz Zadra u Zagreb kao član Predsjedništva Republike Hrvatske. A onda je 1991. preuzeo kao glavni ravnatelj Hrvatski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i vodio ga je do svojeg umirovljenja godine 2001. Bio je glavni urednik Radova toga zavoda (1991. – 2000.) i glavni urednik Hrvatske enciklopedije (1999. – 2002.).

Ravnateljstvo Leksikografskog zavoda bio je vrlo težak zadatak kojim je stekao velike zasluge jer su se u onim uzburkanim vremenima ponekad i temeljne vrijednosti i stečevine iracionalno stavljale u pitanje. Brozović je uz veliki osobni ulog pridonio tomu da nam je Leksikografski zavod sa svojim suradnicima ostao očuvan te i dalje djeluje kao jedan od institucionalnih stupova hrvatske kulture.

U zadnjem razdoblju svojega života bio je sve do 2008. glavni i odgovorni urednik Filologije. Živo je sudjelovao u znanstvenom i intelektualnom životu dokle su mu god dotjecale životne sile. Grob je našao u Zagrebu, na Mirogoju, gdje mu i jest mjesto jer njegovo golemo djelo pripada svoj Hrvatskoj i svim Hrvatima, baš kao što pripada i svemu svijetu, koliko taj mari za znanost i istinu.

Koji nas je ostavio – velik je. Gubitak je strahovit. Kad u šumi padne stamen dub, među krošnjama zine praznina. Očima se vidi koliko i što se izgubilo. Ali se i otvori pogled u dubinu neba koji je dotle bio zakriven gustišem granja. Tako i mi sada: zgromljeni smo gubitkom, a vidimo bolje nego u svakodnevicu kolik je doseg svega onoga što je Dalibor Brozović među nama predstavljao stasom svojega uma i svoje osobe.

Bio je znanstvenik u punom i pravom smislu te riječi. A i preko toga: bio je jedan od rijetkih koji razumiju o čem se pri pitanjima koja zaokupljaju i uzbuđuju njegovo vrijeme doista radi. I znao je uvijek nešto reći o tome. Razgovor s njim raščišćivao je pojmove. A vrijedi to uvelike i za njegove znanstvene tekstove, vrijedi i preko okvira samoga njihova predmeta. Dobitak od njihova čitanja stoga je osobito velik.

Izgubili smo sugovornika, a kojima je bilo dano da mu se i ljudski približe izgubili su oslonac koji je pomagao da se svemu vrtloženju života pristupa razumno, da i mračne kovitlace prosine neka svjetlost. Svjetlost koja je sjala od njegova uma. A pri tome je iz njega izbijala topla, a suzdržana srdačnost koja je blagotvorno nadopunjala bistrinu njegova razuma.

U znanosti je Brozović umio spojiti dvoje: širok spoznajni pristup, obuhvatan istraživački zahvat, s potpunim usredotočenjem na odabrani predmet i s njegovim dosljednim promišljanjem do u sve relevantne podrobnosti. Upravo to je u znanstvenika najpoželjnije, a u samo se malo njih doista ostvaruje. Brozović je time bio odabranik vrhunske znanosti.

Kraj sve velike širine njegova zanimanja, širine koja je sezala mnogo dalje od znanosti, područje njegova životnog izbora bilo je jezikoslovlje. I to u širokom rasponu: od jezika svijeta do njegova materinskoga. Brozović je slavist u punom i potpunom značenju te riječi. Poznao je sve slavenske jezike, niti jedan mu nije bio stran, sve ih je govorio, ruski je govorio i pisao savršeno, a poredbenom je gramatikom slavenskih jezika u njezinu baltoslavističkom okviru vladao potpuno suvereno. Po tome je u našoj jezikoslovnoj zajednici bio iznimka, dragocjena. Jer lingvistička se slavistika, za razliku od proučavanja pojedinih slavenskih jezika, u nas zanemaruje, a baltistika se nije nikako niti njegovala. Sve je to protivno razumu i na veliku je našu štetu. Tu za Brozovićem zjapi velika praznina.

Pitanje koje je Brozovića prvo zaokupilo bili su genetski odnosi među organskim hrvatskim mjesnim govorima. Trebalo ih je sustavno raščistiti i razjasniti položaj tih govora među slavenskim jezicima, a osobito među drugim južnoslavenskim organskim govorima. Brozović je pomnim terenskim istraživanjem opisao do tada praktički nepoznati istočnobosanski dijalekat, štokavski kojim govore Hrvati i muslimani Bošnjaci na prostoru od Fojnice do Drine. S toga polazišta on je uspostavio zametnuto zapadnoštokavsko narječje, pojavu prvotno istoga reda kakva su kajkavsko, čakavsko i istočnoštokavsko narječje. Kao posljedica velikih seoba za turskih ratova zapadnoštokavsko je narječje prostorno razbijeno i jako približeno istočnoštokavskom, uvelike presloženo njime. Te su mu pak spoznaje omogućile da uspostavi "predmigracijski mozaik" središnjih južnoslavenskih organskih govora i prostorni raspored njihovih narječja, pa da se tako prvi put zacrta vjerna slika povijesti hrvatskih govora, koja je do tada ostajala uvelike nejasna. Da je Dalibor Brozović učinio samo to, stekao bi neprolazno ime u kroatistici. Osim toga odredio je na toj osnovi i razlikovna obilježja kojima se sveukupnost hrvatskih govora razlikuje od drugih slavenskih.

Od opisnih jezikoslovnih disciplina Brozovića je osobito zaokupila fonologija, nauka o glasovima. A njegova Fonologija hrvatskoga književnog jezika kapitalan je prinos opisu toga jezika. Postavio je niz pitanja koja se do njega u toj problematici nisu uočavala i dao uvjerljive odgovore na njih. Za hrvatsku gramatiku postao je tako i ostao nezaobilazan.

No radeći kao lingvist zadržao je u svojem obzorju uvijek i širi okvir takva proučavanja: filologiju. Dobro je poznao vrela hrvatskoga jezika i sigurno se snalazio na tom vrlo opsežnom i do sada premalo istraženom i nedovoljno sređenom području.

Bio je velik erudit. A bez toga nema vrhunskoga jezikoslovlja. Ta njegova erudicija omogućila mu je da uoči, shvati i protumači povijest hrvatskoga jezika u trajnom suodnosu hrvatskih organskih govora i hrvatskoga književnog jezika, od njegovih crkvenoslavenskih, „slovinskih”, začetaka, kakvi nam se očituju u Bašćanskoj ploči, pa do današnjega standardnog oblika toga jezika. Tu, u tim međuodnosima, shvatio je tijek i kontinuitet te povijesti, a time i pravu narav hrvatskoga jezika i njegovu istinitu vlastitost.

Za taj golemi zahvat nije bilo dovoljno proučavati povijest. Trebalo je razviti teoriju jezične standardnosti kako u svijetu tada još nije bila razvijena. To je nizom svojih kapitalnih prinosa učinio Dalibor Brozović. Ne može se reći manje pa da se govori istinito. Uveo je u jezikoslovlje suporedbu jezika po tipu standardnosti. Pokazale su se tako sve nove slike, otvorili do tada nepoznati svjetovi.

U nekoliko sintetičkih radova, u svakom pogledu temeljnih, zacrtao je i zao-kruženo obrazložio povijest hrvatskoga jezika kao medija hrvatske književnosti i kulture. Time je uvjerljivo pokazao da ono što se htjelo marginalizirati i potiskivati kao “zapadnu varijantu srpskohrvatskoga jezika” ne funkcionira samo kao hrvatski književni jezik, nego to doista i jest. Čak i nakon standardizacijskih intervencija hrvatskih vukovaca, koje su, bezuspješno, težile za tim da tomu zatru trag. Te su intervencije u dosta toga trajno obilježile hrvatski standardni jezik, ali je u cjelini ipak toj njihovoj težnji uspjeh ostao uskraćen. Hrvatski književni jezik očuvao je svemu unatoč svoje prepoznatljivo lice i zadržao sposobnost da poseže za živim vrijednostima u bogatoj dubini svoje povijesti, kako god se neki od nas iz raznih pobuda tomu nastoje odupirati. Šteta tako jest nanesena, ali nije nepopravljiva. Odatle nam proizlazi velika zadaća.

Iznoseći sve to, Brozović je ustao protiv duboko ukorijenjenih shvaćanja ne samo domaće kroatistike, nego i svjetske slavistike. Obuzet divljenjem pomišljam kolika je snaga i stamena čvrstoća bila potrebna za to. Ni danas još nije lako izgrađivati jezikoslovnu kroatistiku na tim novim osnovama. Ali mi imamo pred sobom Brozovića, on nam je prokrcio i utabao put. Kako je teško bilo njemu koji nije koracao ni za kim!

Kad sam prije više desetljeća razabrao što Brozović uči, otvorio mi se nov pogled na hrvatski jezik. Vidio sam da tu ima mnogo posla i odmah odlučio pomoći mu i poduprijeti ga prema mjeri svojih snaga. A sve je bilo tako očito i uvjerljivo. Govorio sam tada svojim kolegama: „Nama je lako. Moramo samo govoriti istinu”. Bio sam mlad i vrlo naivan. Nisam znao kako je svijetu malo stalo do istine, pogotovu ako je njima neprikladna, a ono na što se odnosi njima baš i nije važno.

Govoreći istinu o hrvatskom jeziku i iznoseći nepobitne argumente za to, izlagao se pred nositeljima jugoslavenske jezične politike. Velik dio borbe za hrvatski jezik, na kraju pobjedonosne, iznio je na svojim leđima. Nikada nije ustuknuo, ali je uvijek

znao odmjeriti dokle može ići i izbjeći sukob koji bi ga bio skršio. Tu je pokazao veliku vještinu i zadivljujuću moć rasuđivanja. Do kraja je iskoristio proturječje između istinskih unitarističkih težnja jugoslavenske jezične politike i njezinoga proklamiranoga federalizma, ravnopravnosti narodâ i njihovih jezika. Nikada se nije štedio, ali niti nerazumno izlagao. Zato je za hrvatski jezik postizao mnogo, vjerojatno najviše što se je u onim prilikama moglo.

Brozović je tijekom godina neumorno i svladavajući velike osobne teškoće sudjelovao u međunarodnim znanstvenim tijelima koja su radila na velikim i dugoročnim pothvatima lingvističke kartografije. Po naravi stvari ta su tijela radila polako i on nije doživio da izađu mnogi od svezaka na kojih pripremi je ustrajno i naporno radio, ne gledajući nimalo na svoju životnu udobnost. No tim svojim zauzimanjem on je potvrđivao prisutnost Hrvatske kao subjekta u slavistici i europskoj lingvistici i nije dopuštao da ju mimoilaze, iako su mnoge skretnice bile postavljene tako da se dogodi upravo to. Stalno se morao boriti s tromošću i nemarom što su proistjecali iz nezainteresiranosti koja je u našoj sredini i njezinim ustanovama vladala za prisutnost i položaj Hrvatske u međunarodnom znanstvenom pogonu. A ne treba ni reći da je tada mnogim utjecajnim i moćnima bilo pravo da bude baš tako. I nevjerojatno je koliko se u slobodnoj Hrvatskoj teško rješavamo toga mentaliteta. Brozović je tu sve morao izboriti gotovo kao samotnik, iz Zadra. Svakako, ne će nam biti lako nastaviti u tome onako kako je on zakoračio. Treba za to imati njegov format. A ako ne uspijemo u tome, šteta će biti teška.

Ostalo nam je učiniti još mnogo. Ne ćemo posustati. Istina je ipak nadmoćna. A oni u našoj struci kojima teško pada prihvatiti i priznati Brozovićev znanstveni autoritet i s poštovanjem se prignuti pred njim, pa u ponečem uporno ostaju vukovci i nakon povijesnoga sloma te škole, makar i ne priznajući se više njezinim sljedbenicima, lakše će prihvatiti istinu kad u njoj više ne će doživljavati i lice čovjeka koji ju je spoznao i prvi razložio i njih time uznemirio pri njihovim naučenim i uhodanim shvaćanjima. Pokazat će se sada da je Dalibor Brozović izgradio sebi u jezikoslovlju spomenik trajniji od mjedi.

Učinio je mnogo. Stojimo sada, nad njegovim svježim grobom, kao dužnici. Obožavani smo onim što nam je ostavio, svime što je potaknuo. No možemo se odužiti. Odužiti time da nastavljamo gdje je stao, da oplodimo što je zaorao, da ne prestanemo razvijati ono što je misaono oblikovao, da produbljujemo do čega je prodro. Stojimo na početku! Jezikoslovnu kroatistiku treba tek izgraditi na novim temeljima što ih je položio Dalibor Brozović. Do sada su povučeni samo prvi potezi.

Sve se to slijeva u jednostavne riječi, riječi konvencionalne, ali ovdje i sada pune najpravijega sadržaja: Slava mu!

Radoslav Katičić